

S z a b ó L i l l a

A felvidéki magyarság képzőművészete 1920–1937

Kubička Kucsera Klára művészettörténész könyve, A Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete – SZKE. Jednota Výtvarných umelcov Slovenska – J.V.U.S. már alcímében megjelöli a feldolgozás témáját; az egyesület „működésének története és összefüggései a magyarországi, valamint a csehszlovákiai művészeti élettel 1920–1937”.

Több évtizedes hiánypótlást jelent a szlovákiai magyar, a magyarországi, a cseh és szlovák 20. századi művészettörténeti feldolgozásainkban és ismereteinkben a szép, igényes külsővel, kiváló műtárgy-reprodukciókkal is feltűnő kötet.

A magyar és szlovák művészettörténészek lépten-nyomon érzékelhetik a 20. századra vonatkozó kutatások hatalmas adósságát. Ennek „fényében” is megkérdőjelezhető, hogy egyáltalán voltak-e kutatások az első világháború utáni magyar képzőmű-

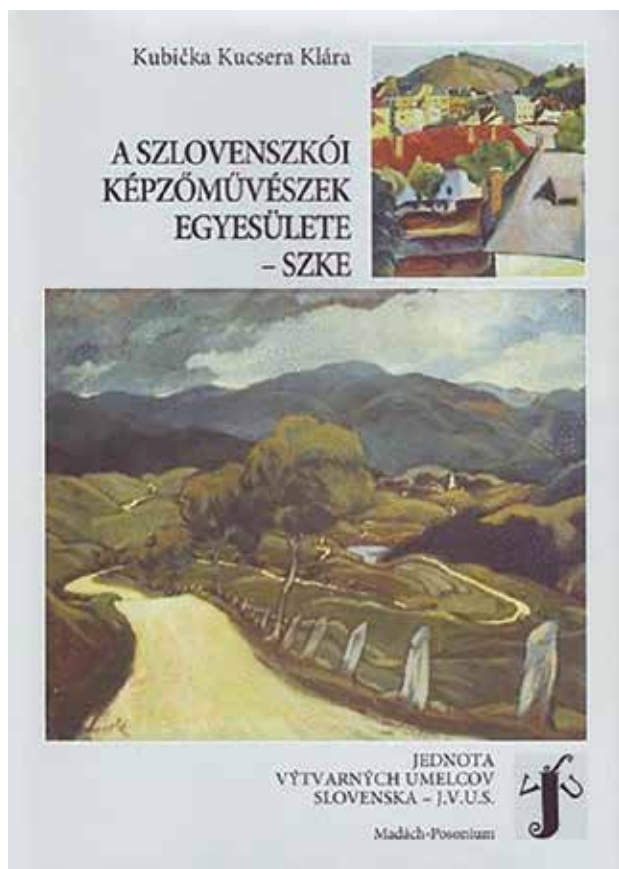
vészettel kapcsolatban. Máig nem beszélhetünk képzőművészetünk feldolgozottságáról. De az igazán valós képet tükröző átfogó értékelés is hiányzik. A rendszerváltoztatás óta eltelt több mint két évtized alatt sem történt meg az, ami a magyar irodalomban megvalósult. Minden magyarul író szerző a huszadik századi magyar irodalom részese, bárhol született vagy élt, illetve él és alkot. Egy kritériuma van: az irodalmi, a kulturális érték.

Gyakorlatilag a rendszerváltásig mindkét országban – Magyarországon és Csehszlovákiában – uralkodó abszurd helyzet valódi gyökerei az új ország, Csehszlovákia Trianon utáni megalakulására vezethetők vissza. A szocializmus évtizedei alatt pedig ugyanaz a mentalitás öröklődött tovább, mint amit a húszas évek képzőművészete kapcsán a szlovákiai magyar művészettörténész kötetében is olvashatunk.

De ezt a szituációt, társadalmi-politikai irányelvet megerősítette még két további, gyakorlatilag egy töről fakadó tényező. A szocializmus politikailag és kulturálisan egysíkú, saját kultúrát teremteni akaró és kényszerítő ideológiája. Ebben nem „létezett” a többségi nemzettől eltérő más kultúra és hagyomány. Lassú, de politikailag az internacionalizmus hangsúlyozásával hatásos felszámolásra volt ítélve a Felvidéken élő magyarság és vele együtt képzőművészeti értékei, múltja és jelene. Ugyanannak a rendszernek az alattvalójaként, Magyarország pedig idegenként, mint „külföldiekre” tekintett a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi délvidéki és vajdasági magyarokra.

Mai perspektívából tekintve vissza: a Trianon után szülőföldjükön élő magyarokat a nemzettől, Magyarországtól elválasztó új közép-európai határok legalább akkora választóvonalat jelentettek, mint az óceán a hazai és az amerikai magyarság között. A másik, a kultúrában, így a képzőművészetben diktatórikusan uralkodó szocialista realizmus, ami felülírt és tagadott minden más szemléletet és művészeti stílust.

A könyv kapcsán felmerül az az érzékeny kérdés is, hogy a két világháború közötti képzőművészet tekintetében az egyéni műveszpályák mellözése

mellett fokozottabban háttérbe, a „nem létezésbe” szorultak, szorították a művészeti egyesületeket. Nem véletlenül: hiszen azok egy többségi csoportos akarat, elhatározás, szellemiség, szervezettség és program alapján alakultak meg. Ami túlmutatott az egyéni személyes megnyilvánulásokon, ambíciókon. Főként pedig az elcsatolt területeken megalakult magyar egyesületek jelezték a magyarok magukra találását, erejét, az önmegmutatás és lét iránti természetes igényüket és nem kevésbé érdekképviselőket. Tehát, mint ahogy az egységben az erő parancsánál fogva jöttek létre, ugyanezen oknál fogva a történelem és kultúra porondjáról is mindörökre megsemmisítve le lettek söpörve.

Annak ellenére, hogy nagyon sokáig váratott magára a szlovákiai magyarság képzőművészeti életét, törekvéseit bemutató könyv, az idő sajátos módon a könyv előnyére vált. Kubička Kucsera Klára kiváló, mondhatni egyedülálló könyvet, monográfiát írt, ami sokkal több annál, mint a SZKE történetének a bemutatása. Félretéve – elfeledve a több évtizedes – közel egy évszázados, a szlovákiai magyarság önképével és minden megnyilvánulásával kapcsolatban a szlovákok iránti álságos „érzékenységet”, kiváló szakmunkát és feltárást nyújt az olvasó és a szakemberek kezébe. De a másik oldalról tabukat is ledönt. Szakemberként, a két világháború közötti közép-európai stílustendenciák, műhelyek pontos ismeretében hitelesen helyezi el a SZKE képzőművészeti színvonalát a cseh és a magyarországi korabeli művészetben. Szlovákiai magyarként nem finomítja, „szépíti” az egyesület képzőművészeinek esztétikai, művészi színvonalát. Tényként közli – sajtókritikákat bőven idézve – az óriási különbséget, amit a SZKE prágai, 1922. évi kiállítása is igazolt, a felvidéki képzőművészet és a magyarországi képzés konzervatív voltát a cseh kiállításokon már megjelenő modern irányzatokkal szemben.

Azaz, a szerző vállalja a SZKE képzőművészeti színvonalának a megítélését, amit ugyanakkor nem az avantgárd művészet mellett vagy a hagyományos, konzervatív művészet szemlélet ellenében tesz. Hiteles dokumentumokra hivatkozva tényszerűen tárja fel a problémákat és mutatja be a SZKE megalakulásának és működésének a körülményeit. Az egyesület történetének a feldolgozásában két dolgot feltétlenül meg kell állapítanunk. A szerző kiválóan tudta tartani magát a címben feltüntetett témához. A könyv nagyszerű szerkezetének köszönhetően nem vesz el a „csábító” részletekben, elemzésekben. A kötet második részében az egyes művészek életpályáját ismerteti. Hozzátehetjük: a megbízható, pontos adatokhoz kiváló bibliográfiát sorakoztat fel. A szakma külön köszönetét fejezheti ki e rendkívül időigényes munkájáért is.

A másik megállapítás még fontosabb: Kucsera Klára tapasztalt művészettörténészként, de „kisebbségi” kulturális szakemberként úgy tudja „belülről” felvezetni és tárgyalni ezeket az „össz”művészettörténet szempontjából esetleg látszólag érdektelen kérdéseket, hogy kiderül, valóban így érdemes dolgozni, és ilyen könyveket érdemes kiadni. A történelmi, a társadalmi és művészeti ok-okozati összefüggések szervesen és szorosan kapcsolódnak egymáshoz az SZKE történetének bemutatása során. A közölt adatok és összefüggések közel sem egy provinciális jelenség akkurátus megírását asszociálják bennünk. Hanem a jelenségek és az értékek – a művészettörténetünkben, de a felvidéki magyarság kultúrtörténetében is elmaradt – helyén való, de egyben a nagyobb összefüggésrendszerben való tárgyalását és bemutatását. Tehát nézőpontja magától értetődően egyszerre több történelmi tényre fókuszál – „miközben” esztétikai, kulturális témáról van szó.

A felvidéki képzőművészek Budapesten folytatták művészeti tanulmányaikat. (Zárójelben jegyeznék meg: a könyv a legelső oldalakon közli a SZKE jövőbeli tagjainak magyarországi szakmai és közéleti tevékenységét, egyéni és csoportos kiállításai jegyzékét 1918-ig.) Az első világháború (hadkötelesség) miatt a növendékek művészeti képzése megszakadt. Többségük egyáltalán nem fejezte be az iskolákat. A háború után, a trianoni döntés következtében a szülőföldjükön maradt művészek sorsa megpecsételődött: „A nemzetiségi alapon történő szervezkedésnél a leginkább hangoztatott veszély a képzőművészeti minőség szempontjának eltolódása és a dilettantizmus. Az első években azonban nem ez volt a legnagyobb gond. A nemzetiségi probléma az 1918 után években létkérdéssé vált. Mivel az általunk követett művészek szinte mindegyike az MKF rajztanári oklevelét bírta, ez a foglalkozás képezte megélhetésük alapját. Azonban Csehszlovákia területén 1919-ben minden olyan tanárt elbocsátottak, aki nem volt képes szlovák nyelven tanítani, vagy mint például Gerő Gusztáv esetében, aki a háború miatt csak 1921-ben fejezte be Budapesten tanulmányait, nem ismerték el a diplomáját.” Figyelemfelkeltő a gondolat folytatása is: „Az egyes művészek életrajzában mindez úgy tűnik, mintha hirtelen mindenki szabadpályát választott volna, a valódi ok azonban a fent említett helyzet volt.”

A kettős – magyarországi, illetve a cseh és szlovák kultúrától való – elzártság következtében a művészek későbbi művészeti stílusát, szemléletüket is elsősorban a Képzőművészeti Főiskolán tanultak határozták meg. A könyv egyik óriási értéke, hogy a szerző egyformán ismerve a magyar, a cseh és a szlovák képzőművészetet és annak 20. századi

történetét, pontosan megrajzolja azokat a kulturális gyűrűket, amelyek meghatározták a magyar, a cseh, illetve a szlovák művészetet. Az orientációk, mentalitások, iskolák (művészettörténetünkre máig ható) különbségéről beszél, s ebben a kontextusban egy rendkívül jelentős hozadéka is van a könyvnek. A 20. századi magyar képzőművészetet általában Nagybányából (-tól) indítva vagy ahhoz viszonyítva vagyunk hajlamosak megközelíteni. Emellett viszont mi, a többes kulturális háttérrel rendelkezők érzékeljük, hogy mennyire elszigeteltté is teszi (illetve tette a közelmúltig) ez képzőművészetünk valódi képét és történetét. Ismert, hogy a művészettörténeti szakirodalom hajlamos az esztétikai, stílusirányzati stb. kérdések szintjén tárgyalni a Trianon következtében szétesett művészetünket. A művészettörténeteszek (tisztelt kivételnek) gyakori kényelmes tárgyalási módja csupán utal a történelmi tényre, és szinte attól elvonatkoztatva, mint egy külön platóni világot, a maga tökéletes sértetlenségével tárgyalja a művészetet. A történelmi, politikai tények ismertetésének korrektsége (pedig tudjuk, úgy kellene, hogy legyen) egyáltalán nem jelent politizálást. Ellenben háttér nélkül sok minden nem érthető. Pl. a három nagy szlovákiai magyar képzőművészeti egyesülettel (pozsonyi Kunstverein, a komáromi Jókai Egyesület, a JESZO, a kassai Kazinczy Társaság művészeti osztálya) összehasonlítva a SZKE-t, Kucsera Klára kiemeli, hogy olyan városokban működtek, melynek „tekintélyes magyar lakossága volt” és „ott az egyesületi tagok bátran használhatták anyanyelvüket, nem jelentett gondot gyakran találkozni, megszervezni valamit, állandó közönségre számítani”. Rögtön más hangsúlyt nyernek a dolgok a szerző által közölt adatok tükrében: Besztercebánya (az 1920–1937 között működő SZKE egyesület székhelye) „társadalmi és nemzetiségi háttere lényegesen megváltozott 1918 után – a magyar polgárok száma erősen csökkent (1910-ben 5000, 1921-ben 870), de a németekkel (454) és zsidókkal (753) együtt még mindig számottevő közönségről volt szó. A hivatalos közegek és a helyi sajtó (1918 után egy magyar lap sem jelent meg többet a városban) viszont ellenségesek voltak a magyar megnyilvánulásokkal szemben.” Az ezt követő jegyzetpont alatt (106) az egyesület működésével kapcsolatban idézet olvasható a *Hronské noviny* 1924-i két számából. „Nemrég Besztercebányán estélyt rendeztek a művészek. A gondolatot a magyarok vetették fel, a társadalmi esemény a művészetre összpontosult. A művészet iránt fogékony ember hídszerepet tölt be a nemzetiségi különbségek között, a művészet minden jóakarátú ember összekötője. Ezt az iparkodást elfogadjuk és támogatni is fogjuk, azonban mindez nem szolgálhatja a szlovák nyelv megkáro-

sítását, hogy az ötven-ötven százalékban osztozzon a magyar nyelvvel. A szlovák Banská Bystrica rendezvényei csak szlovák jellegűek lehetnek és a nemzetiségek a szlovák zászló alatt gyűlhetnek össze. De az 50% magyar nyelvhasználatot nem fogadjuk el és ebből sohasem engedünk!”

Érdekesítő az 1922. évi prágai kiállítás megrendezésének a „környezete” is. Olyan történelmi panoptikumban találjuk magunkat, amely kiállítás megpecsételi a jövőt is. A kiállítás után „elveszett minden remény egy magasabb szintű szerep betöltésére, és az Egyesület azután de facto kisebbségi szervezetként lett elkönyvelve, működési területe is ehhez idomult. Mit jelentett ez a „státusz”? A kisebbségi képzőművészeti egyesületek tagjait nem hívták meg az állami kiállításokra, a cseh és szlovák művészek kiállításaira, nemzetközi reprezentálásra, nem vett róluk tudomást az államnyelvű sajtó, az állami intézmények nem vásárolták műveiket.”

De éppen a prágai kiállítás kapcsán írtakból érzékeljük a szerző mindenkori finom, gyakran derűs reakcióit. Ahogy „bekonferálja”: „mindaddig Prágában nem láttak sem szlovák, sem szlovákiai művészeti kiállítást. A még nem teljesen világos kultúrpolitikai helyzetben Szlovenszko reprezentán-saként mutatkoztak be, és ezt Prágában állami protokollal fogadták.”

A szélesebb, közép-európai kontextusba helyezett kutatások és feltárások, illetve kiállítások inkább bővítik és színesítik nemcsak a saját, de a szlovák, cseh, ukrán, horvát, szerb, román művészeti önképet is (a Magyar Nemzeti Galéria és a Szlovák Nemzeti Galéria közös rendezésében 2003/2004-ben bemutatott Mednyánszky László életmű kiállítás; a *München magyarul* című, a historizmust bemutató kiállítás, MNG, 2009; a *Kassai modernek* című kiállítás, Szentendre, MűvészetMalom, 2009, stb.). E tekintetben módszertani útmutató Kucsera Klára műve. Elemzései és tényanyagának komplexitásánál fogva megkerülhetetlen monografikus mű a szlovák kollégák számára is.

Kucsera Klára szlovákiai magyar szerzőként nem glorifikálja témáját, az SZKE művészeti színvonalát nem helyezi más művészeti stílusok vagy csoportok fölé. Dédelgetett gyerekként nem betegíti le, hanem éppen ellenkezőleg, pontosan, racionálisan kezelve a témát, megerősíti, értéket ad mindannak, ami a két világháború közötti felvidéki történelem része. Éppen a szélesebb: magyar(országi) és szlovák, ill. közép-európai értéke által. A szerző hatalmas szakmai tapasztalat által megszerzett kiegyensúlyozott értékelésére vall az is, amint a három nagy szlovákiai magyar képzőművészeti szervezettel (pozsonyi Képzőművészeti Egyesület, a Pressburger Kunstverein 1885–1945; a komáromi Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya, a JESZO

1924–1938; a kassai Kazinczy Társaság művészeti osztálya 1924–1944), illetve a besztercebányai székhelyű SZKE-vel kapcsolatban megjegyzi: „nem volt jobb a helyzet Szlovákia szlovák művészegeleiteiben sem – az SSU és az 1921-ben alakult Umelecká beseda slovenká nemcsak hogy elszigetelődtek egymástól, hanem viszonyuk kimondottan ellenséges is volt. Az SSU a szlovák művészetet pártolta, és a későbbi években nacionalista jelleggel is bírt. Az UBS a csehszlovákiai állampolitika híve volt, demokratikus és nyíltabb a modern irányzatokkal szemben.”

Kubička Kucsera Klára pontosan, hitelesen fogalmaz, hatalmas forrásanyagra hivatkozva mutatja be a SZKE-t. Az egyesület megalakulásának körülményeit, az okokat, létének történetét eredeti dokumentumok és visszaemlékezések, korabeli sajtókritikák alapján írta meg. A kötet szerkezete kiváló. Célratörően és tömören, feszesen tényszerűen közli az egyes fejezetek alatt az egyesület történetét, az összefüggéseket a magyarországi, valamint a csehszlovákiai művészeti élettel. E következetes felépítésének köszönhetően jut el és zárhatja művét azzal a szerző, hogy az SZKE léte és tevékenysége sokkal jelentősebb volt, mint ahogy ezt eddig ismertük vagy feltételeztük. Az SZKE Pozsony – Komárom – Kassa központok között 1920-ban jött létre Besztercebányán. A századfordulón a város egyetlen képzőművésszel dicsekedhetett, Skuteczky Döme festőművésszel. Az első világháború évei alatt Skuteczky támogatta a városba került fiatal művészeket. „A városban több katonai szolgálatköteles képzőművész tartózkodott – Tichy Kálmán, Cseh Lajos, Flache Gyula, Gyurkovits Ferenc, Rudnay Gyula, akik részben haditudósítók, részben a katonai kórház beosztottjai voltak.” A Flache Gyula által alapított SZKE elsőként kezdte meg működését az új államban. A magyar nemzetiségű és műveltségű, valamint a többi nem szláv nemzetiségű művész (német, zsidó, olasz vagy francia származású) első közös, jogilag elismert szervezetévé vált. Alapító tagjai sorába viszont beválasztották T. Mitrovskýt és Peter Kernt, a Szlovák Művészek Egyesületének alapítóit.

A kötet másik nagy egysége a SZKE tagok katalógusszerű, monografikus feldolgozását adja közre. Angyal Gézától Tichy Kálmánig huszonkét művész életrajzának és művészeti pályájának, stílusának az ismertetése után egyéni és csoportos kiállításjegyzéket, műveik közgyűjteményekben való elérhetőségét, a művészekre vonatkozó szakirodalmat közli. A könyv értékét szintén aláhúzza, hogy oldalon minden művéstől (legalább egy, esetenként több) színes, kiváló minőségű, az alkotó stílusára jellemző reprodukció látható.

A kötet végén a felhasznált szakirodalmi jegyzék, a felhasznált források, a kutató magyarországi és szlovákiai levéltárak, adattárak felsorolása, valamint szlovák és német rezümé található. Külön is figyelmükbe ajánlom a kötet Epilógusát.

Kubička Kucsera Klára műve alapkönyv. A rengeteg forrásinformáció, hivatkozás és idézet, a szerző művészettörténeti, írói stílusa egy izgalmas, ragyogó olvasmányos világot nyújtanak számukra. Művészettörténeti feldolgozása a kultúrtörténet, szociológia, társadalomtudomány, történelem számára egyaránt értékes anyagként szolgál.

(Kubička Kucsera Klára: A Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete – SZKE. Jednota Výtvarných umelcov Slovenska – J.V.U.S. 1920–1937. Pozsony/Bratislava, Madách-Posonium, 2009.)

PhD. Kubička Kucsera Klára

művészettörténész

A szerző szlovákiai magyar művészettörténész. 1985-ben a pozsonyi Comenius Egyetemen doktorált. 2005 óta a Magyar Tudományos Akadémia Köztudományi Osztályának tagja. Több jelentős kiállítást rendezett a szlovákiai magyar képzőművészeknek. Fontosabb munkái: Szabó Gyula (Pozsony-Budapest, 1972); Kisgaléria (Pozsony, 1977); Bacskai Béla (Pozsony, 1983); Fába vésett szobrok – Lipcsey György (Somorja, 1995); Képünk (Pozsony, 1999); Szlovákiai magyar könyvillusztráció 1990–2005 (katalógus, 2006); Szabó Gyula 1907–1972 (társszerző és szakmai szerkesztő, Dunaszerdahely, 2007). Egyik alapítója, majd hosszú ideig vezetője a Csehszlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának. Alapító tagja a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Társaságának. Besztercebányán él.

Fotó: tasr.sk